

DISINFORMATION AND ITS IMPACT ON THE EDUCATION SYSTEM: PEDAGOGICAL APPROACHES

Zafar Saydullayevich Botirov

Teacher of the Department of "Social Sciences", (PhD)

Alfraganus University

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Disinformation, education system, pedagogical approaches, critical thinking, information literacy, quality of education.

Received: 20.01.26

Accepted: 21.01.26

Published: 22.01.26

Abstract: This article examines the impact of disinformation on the education system and analyzes the possibilities of mitigating this issue through pedagogical approaches. Disinformation negatively affects the quality of students' learning and can lead to a weakening of critical thinking skills. The article proposes effective strategies and methodologies for educators and educational institutions, emphasizing the necessity of developing critical information evaluation skills in the educational process.

DEZINFORMATSIYA VA UNING TA'LIM TIZIMIGA TA'SIRI: PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Zafar Saydullayevich Botirov

"Ijtimoiy fanlar" kafedrası o'qituvchisi, (PhD)

Alfraganus universiteti

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Dezinformatsiya, ta'lim tizimi, pedagogik yondashuvlar, tanqidiy fikrlash, axborot savodxonligi, ta'lim sifati.

Annotatsiya: Ushbu maqola dezinformatsiyaning ta'lim tizimiga ta'sirini o'rganib, pedagogik yondashuvlar orqali bu muammoni kamaytirish imkoniyatlarini tahlil qiladi. Dezinformatsiya ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilim olish sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarining zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Maqolada pedagoglar va ta'lim muassasalari uchun samarali strategiyalar va metodikalar taklif etiladi, shuningdek, ta'lim jarayonida axborotni tanqidiy baholash

ДЕЗИНФОРМАЦИЯ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА СИСТЕМУ ОБРАЗОВАНИЯ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

Зафар Сайдуллаевич Ботиров

Преподаватель кафедры «Социальные науки», (PhD)

Университет Альфрагануса

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Дезинформация, система образования, педагогические подходы, критическое мышление, информационная грамотность, качество образования.

Аннотация: В данной статье рассматривается влияние дезинформации на систему образования и анализируются возможности снижения этой проблемы с помощью педагогических подходов. Дезинформация негативно влияет на качество усвоения знаний учащимися и может привести к ослаблению навыков критического мышления. В статье предлагаются эффективные стратегии и методики для педагогов и образовательных учреждений, а также подчеркивается необходимость развития навыков критической оценки информации в учебном процессе.

Kirish. Zamonaviy axborot makonida dezinformatsiya masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Axborotning noto'g'ri, manipulyativ yoki maqsadli ravishda buzilgan shakllari jamiyatning turli sohalariga, xususan ta'lim tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning noto'g'ri ma'lumotlar asosida qaror qabul qilishi va bilim olish sifati pasayishi ta'lim sifatiga jiddiy tahdid soladi. Shu sababli, pedagoglar uchun dezinformatsiyaga qarshi kurashishda samarali yondashuvlar va metodikalarni ishlab chiqish zarurati tug'iladi. Ushbu maqolada dezinformatsiyaning ta'lim tizimiga ta'siri, shuningdek, pedagogik yondashuvlar orqali bu muammoni yengillashtirish yo'llari ko'rib chiqiladi.

"Dezinformatsiya" atamasi ilk bor XX asrning 20-yillarida paydo bo'lgan bo'lsa-da, u aynan XXI asrda, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keskin rivojlanishi fonida keng ommalashdi [1]. Internet, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlar, dezinformatsiyaning asosiy tarqalish maydoniga aylandi. Bu esa, yangi axborotlar oqimining nazoratsiz ravishda paydo bo'lishi va ularning ishonchliligini o'z vaqtida aniqlash muammosini yuzaga keltirmoqda. Dezinformatsiya ko'pincha manipulyativ maqsadlarga xizmat qiladi: foydalanuvchilarni chalg'itish, ularda noto'g'ri qarorlar shakllantirish yoki ma'lum bir nuqtai nazarni qabul qildirish uchun ataylab

ishlab chiqiladi. Ko'plab dezinformatsion manbalar o'zlarini ishonchli axborot resursi sifatida ko'rsatadi, bu esa ularning yolg'on va buzib ko'rsatilgan ma'lumotlarini yanada xavfli qiladi, ayniqsa yoshlar va o'quvchi-talabalar orasida. Rossiyalik faylasuf va adib V.I. Svintsov dezinformatsiyani "haqiqat sifatida (ob'yektiv) yolg'on bilimni uzatish yoki yolg'on sifatida (ob'yektiv) haqiqatni uzatish" deb ta'riflaydi [2]. G.A. Koptina esa dezinformatsiyani "til resurslarini mohirona qo'llagan holda kishining tafakkuri va xulq-atvoriga yashirin ta'sir ko'rsatish orqali amalga oshiriladigan manipulyativ ta'sir shakli" sifatida talqin qiladi.

Dezinformatsiya - bu haqiqat sifatida taqdim etilgan, aslida esa yolg'on yoki chalg'ituvchi axborot bo'lib, uning maqsadi - odamlarni noto'g'ri xulosalarga olib kelish, ularning bilim, qaror va xatti-harakatlariga ongli ta'sir ko'rsatishdan iboratdir.

Dezinformatsiya - yolg'onning ma'lum bir shakli sifatida inson ongida va jamiyat hayotida doimiy ahamiyatga ega bo'lib kelgan. U qadimdan diniy ta'limotlarda muhokama qilinib, falsafa, axloq, mantiq, psixologiya, pedagogika va huquqshunoslik kabi ko'plab fanlar tomonidan puxta o'rganilgan. Dezinformatsiya insoniyat tarixining barcha bosqichlarida, har qanday madaniyat va jamiyatda uchraydi hamda shaxslararo, guruhlararo, hattoki davlatlararo munosabatlarga ta'sir ko'rsatadi. Bu holat uning ijtimoiy o'zaro ta'sir darajasida chuqur va keng ko'lamli ta'sirga ega ekanligini ko'rsatadi. Yolg'on va noto'g'ri ma'lumotlar ijtimoiy munosabatlar tizimini buzishi, ishonchni kamaytirishi, qarama-qarshiliklar va nizolarni keltirib chiqarishi mumkin. Dezinformatsiya jamiyatda axloqiy qadriyatlarning zaiflashishiga, shaxslararo muloqotning buzilishiga va ta'lim tizimida o'quvchilarning bilim olish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, dezinformatsiyaning tabiati va uning jamiyatdagi o'rnini haqida chuqur bilimga ega bo'lish, uni aniqlash va unga qarshi samarali pedagogik va huquqiy yondashuvlarni ishlab chiqish katta ahamiyat kasb etadi.

Demokratiya axborotning erkin oqimiga tayangan bo'lib, bu ommaga ma'noli tanlovlar qilish, yetakchilarni hisobga tortish va fuqarolik hayotida faol ishtirok etish imkonini beradi. Xilma-xil axborot manbalari, mustaqil va ko'p sonli yangiliklar manbalari hamda erkin va ochiq munozaralar mavjud bo'lishi kerak, shunda fuqarolar asosli va xabardor demokratik munozaralarda qatnashishlari mumkin bo'ladi. Noto'g'ri va chalg'ituvchi ma'lumotlarning, ko'pincha ichki va tashqi kuchlar tomonidan ataylab tarqatilishi, jamiyatda adashish va bo'linishlarni kuchaytiradi, ishonchsizlikni kuchaytirib, demokratik jarayonlarga putur yetkazadi. So'nggi tadqiqotlarga ko'ra, noto'g'ri va dezinformatsiyaning tez va global miqyosda tarqalishi demokratik munozaralarni qo'llab-quvvatlovchi erkin va faktlarga asoslangan axborot almashinuvi uchun asosiy xavfni tashkil qiladi.

"Misinformatsiya" - bu xabardorliksiz tarqatilgan, yolg'on yoki noto'g'ri ma'lumot bo'lib, uning maqsadi odamlarni aldash emas. "Malinformatsiya" esa - zarar yetkazish uchun tarqatilgan

aniq ma'lumot, masalan, shaxsiy ma'lumotlarni ommaga oshkor qilish. "Dezinformatsiya" esa odatda shaxs, ijtimoiy guruh, tashkilot yoki davlatga zarar yetkazish uchun ataylab yaratilgan, noto'g'ri, yolg'on yoki chalg'ituvchi ma'lumot deb ta'riflanadi [3].

Yolg'on va chalg'ituvchi ma'lumotlar to'liqlari jamiyat birligini zaiflashtirishi, faktlarga ishonchni kamaytirishi va davlat institutlariga ishonchni yemirishi mumkin. Yolg'onning psixologik jihatlari, dezinformatsiya bilan bog'liq umumiy fenomen sifatida, an'anaviy ravishda umumiy, huquqiy, pedagogik va ijtimoiy psixologiya sohalarida o'rganiladi. Turli olimlar tomonidan yolg'on turlicha talqin qilingan: Masalan, K. Melitan (1903) uni «uydurma» deb atagan; J. Dyupra (1905) - «ta'sir ko'rsatish harakati»; V. Shtern (1905) - «oniy noto'g'ri guvohlik»; O. Lipmann (1926) - «natijaga qaratilgan irodamli harakat»; A. R. Lurnya (1927) - «maxsus fikrlash turi»; G. Dyuravden (1970) - «ta'sir o'tkazish harakati»; V.V. Znakov (1994) - «muloqotdoshni adashtirishga qaratilgan subyektning niyatini amalga oshirish»; O. Fray (2006) esa «boshqani ogohlantirmasdan, muloqotdoshda noto'g'ri ekaniga ishonadigan qarashni shakllantirishga qaratilgan muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz oniy urinish» deb tushuntiradi [4]. Yolg'onni o'rganishda uning kontseptualizatsiyasi, turlari, ishlatilish sabablari va motivlari, shuningdek, uning subyekti bo'lgan shaxsning tipologik va individual-psixologik xususiyatlari muhokama qilinadi. Ushbu masalalar yig'indisi hozirgi kungacha yolg'onni individual-psixologik, pedagogik yondashuv doirasida tadqiq etishning asosiy predmetini tashkil qiladi.

Yangi O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy hayotida dezinformatsiya ko'pincha manipulyativ texnologiyalar vositasi sifatida qo'llanilib, guruh va yakka shaxs ongiga ta'sir o'tkazishda ishlatilmoqda. Axborot maydonining kengayishi va raqamli platformalarning rivojlanishi natijasida noto'g'ri yoki maqsadli buzilgan ma'lumotlar jamiyatda tez tarqalib, aholining fikr-mulohazalariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Dezinformatsiyaning inson xulq-atvorida namoyon bo'lishini aniqlovchi empirik ko'rsatkichlarni aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu ko'rsatkichlar asosida turli ijtimoiy vaziyatlarda va professional faoliyat sohalarida yolg'onni aniqlash va unga qarshi samarali chora-tadbirlar ishlab chiqish mumkin. Bu yondashuv Respublikamizning ta'lim, ommaviy axborot vositalari va jamoat boshqaruvi sohalarida dezinformatsiyaga qarshi kurashish strategiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Jamiyatda ishonch muhitini mustahkamlash, axborot xavfsizligini ta'minlash va ijtimoiy barqarorlikni saqlashga yordam beradi. Pedagogika sohasida dezinformatsiyaga qarshi samarali yondashuvlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish zarur.

1. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: Pedagogik jarayonning markazida o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish turadi. O'quvchilarni har qanday axborotni qabul qilishdan oldin uni baholash, manbasini tekshirish va haqiqatga mosligini aniqlashga o'rgatish muhim. Bu nafaqat akademik muvaffaqiyatni oshiradi, balki dezinformatsiyaga qarshi immunitet hosil qiladi.

2. Axborot savodxonligini oshirish: O'quvchilarga axborot manbalarini to'g'ri tanlash, turli xil axborotlarni solishtirish va analiz qilish ko'nikmalarini berish zarur. Bu yondashuv ta'lim jarayonida axborotni qidirish, tasniflash va baholashni o'z ichiga oladi, shuningdek, internet va ijtimoiy tarmoqlardagi ma'lumotlarning ishonchliligini tekshirishga qaratilgan mashg'ulotlarni o'z ichiga oladi.

3. Etik axborot iste'moli: Pedagoglar o'quvchilarga axborotni qanday etik va mas'uliyatli iste'mol qilishni o'rgatishi kerak. Bu axborotni tarqatishda, ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda yolg'on ma'lumot tarqatmaslik, boshqa odamlarning shaxsiy hayotini hurmat qilish kabi qadriyatlarni rivojlantirishni nazarda tutadi.

4. Faol va interaktiv ta'lim usullari: Dezinformatsiyaga qarshi kurashda faqat nazariy bilim yetarli emas. Pedagoglar o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun rolli o'yinlar, diskussiyalar, case-study va loyiha asosida ishlash metodlarini qo'llashlari kerak. Bu usullar o'quvchilarning o'zaro muloqotda bo'lishi, axborotni tanqidiy tahlil qilishi va dezinformatsiyani aniqlash qobiliyatini oshirishga yordam beradi.

5. Ota-ona va jamoatchilik bilan hamkorlik: Ta'lim muassasalari ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikda dezinformatsiyaga qarshi kurashni kuchaytirishi lozim. Maxsus treninglar, seminarlar va targ'ibot ishlari orqali oilalar ham axborot savodxonligi va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda faol ishtirok etishlari mumkin.

Xulosa. Dezinformatsiya zamonaviy ta'lim tizimiga sezilarli tahdid solmoqda va yosh avlodning to'g'ri, haqiqatga asoslangan bilim olish imkoniyatlarini cheklamoqda. Pedagogik yondashuvlar orqali dezinformatsiyaga qarshi samarali kurash olib borish zarur. Tanqidiy fikrlash va axborot savodxonligini rivojlantirish, etik axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish, faol va interaktiv ta'lim usullarini qo'llash ta'lim jarayonining sifatini oshirish va yoshlarni axborot maydonida ongli va mas'uliyatli harakat qilishga tayyorlashda muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Barker, W. (2003), Guideline for Identifying an Information System as a National Security System, National Institute of Standards and Technology, <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/Legacy/SP/nistspecialpublication800-59.pdf>.
2. Diaz Ruiz, C. (2023), "Disinformation on digital media platforms: A market-shaping approach", New Media & Society, <https://doi.org/10.1177/14614448231207644>.
3. Douek, E. (2021), "Governing Online Speech: From "Posts-as-Trumps" to Proportionality and Probability", Columbia Law Review, Vol. 121/No. 3, <https://columbialawreview.org/content/governing-online-speech-from-posts-as-trumps-to-proportionality-and-probability/>.

4. OECD (2022), The Protection and Promotion of Civic Space: Strengthening Alignment with International Standards and Guidance, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/d234e975-en>.